

NJEGOŠEVA *GRLICA* U RATNIČKOM TABORU

Borislav Jovanović

This essay deals with the first Montenegrin magazine (almanac, calendar) *Grlica* which was launched in 1835 in Cetinje. Its initiator was the ruler of Montenegro and a poet, Petar II Petrović Njegoš. The magazine was „dedicated to the Montenegrin youth, the biggest hope of freedom of the fatherland“. *Grlica* was published until 1839. Thematically it was quite miscellaneous: literature, historiography, ethnology, science, statistics, lessons, church course, etc. The History of Montenegro written by Petar I Petrović Njegoš was also published in this magazine. There were also the early works of Njegoš, as well as texts of foreign authors. *Grlica* was the beginning of the Montenegrin literary and other periodicals.

U lijepoj smo prilici da večeras obilježavajući i m e n d a n Književnog kluba *Grlica* pri Ogranku Matice crnogorske u Mojkovcu¹, osnovanog prije dvije godine, povodom obilježavanja dvjestogodišnjice Njegoševog rođenja – podsjetimo na 180 godina od izlaska prvog crnogorskog časopisa za književnost (kalendara, almanaha) čiji je idejni tvorac i pokretač Petar II Petrović Njegoš, vladika, gospodar Crne Gore, pjesnik

¹ Pisano povodom 180-godišnjice izlaska časopisa *GRLICA* i obilježavanja ovog datuma u organizaciji Književnog kluba *GRLICA* pri Ogranku Matice crnogorske u Mojkovcu.

filozofije i filozof pjesništva. No, na početku svih početaka kada je riječ o *Grlici* trebalo bi uvijek istaći da je ona *posvećena mladeži crnogorskoj najvećoj nadeždi slobode otačestva*. Časopis *Grlica* označava prethodnicu, početak crnogorske književne i druge periodike što je značajan događaj u crnogorskoj, ne samo kulturografiji. Ona je, dakle, rodonačelnik časopisne kulture u Crnoj Gori, kao što je Njegoš rodonačelnik neprolaznih vrijednosti crnogorske književnosti. Kroz podsjećanje na časopis *Grlica* koji je izašao 1835. i izlazio do 1839. godine prilika je da se i iz tog konteksta ukaže na Njegoševe istorijske i državničke vidike, na značaj stvaranja i čuvanja sopstvene kulturne baštine i kretanja Crne Gore ka obzorima evropskog, civilizacijskog i nacionalnog. Na zaustavljanje tokova kobnog crnogorskog kašnjenja. Časopis *Grlica* trebalo je, zapravo, da bude nadomjestak za nedostatak knjiga, knjižara, novina, biblioteka, čitaonica; da se kroz jednu *knjigu* ponudi što više opšteg znanja.

Kao što se može postaviti pitanje otkud ingeniozni Njegoš na Cetinju, otkud ta državna i pjesničko-filozofska energija kod nekadašnjeg lovcenskog čobančeta (kao, naravno, i niz drugih pitanja kada je riječ o ovoj ličnosti) tako se može postaviti i pitanje otkuda takav književni, odnosno, žanrovski raznovrsni časopis – kakav je *Grlica* – na Cetinju. Na Cetinju sa Manastirom i nekoliko kuća – slamnjača i sa tek započetom Njegoševom zagledanošću u svijet knjige i željom da pod svojim krovom ima i svoj bibliotečki kosmos. Otkud *Grlica*, *tako odmah*, u Njegoševom naručju, u Njegoševom duhovnom oku i u državničkom horizontu? Otkuda, pored ostalog, i naziv časopisa po jednoj pjevnoj ptici u tom ortodoksno epsko-ratničkom svijetu kakva je bila Crna Gora. Otkuda *Grlica* (*časopis*) ispod Orlova Krša, Vrtijeljke i Lovćena. Ima u tome znakovitosti kroz koju se mogu prelomiti i vizije Mladog Njegoša – naglašavam Mladog Njegoša – i baciti nova svjetlost

na vječita crnogorska tumaranja u borbi za opstanak. Ideja za izlazak jednog časopisa, bila je ništa manje značajna za vladiku Rada od neke pobjede na bojnom polju.

Grlica i vidici

Kada sam prvi put čuo za ime ovog časopisa, začudio sam se kao kad se u pustinji, neočekivano, naiđe na oazu. Prenula me neka lijepa antipodnost svemu što sam imao kao monolitnu predstavu o glasovitoj crnogorskoj istoriji. *Grlica* (naziv časopisa) mi je, naime, zazvučalo iznenadno, nestvarno, nenaviknuto, neistorijski, da ne kažem, neusmenjački, paradoksalno, skoro prezentski. Otkud ovaj časopis u u tom vremenu, opšte i posebno otkud ovaj lirski, skoro ljubavni, idilični, č a s o p i s o n i m umjesto očekivanog poput ORAO, SOKO, GRIFON, OBOD, CAREV LAZ, ORLOV KRŠ ili nekog drugog gorštačkijeg, bojovnijeg, oporijeg, silovitijeg, odnosno, vremenu njegove pojave sličnog naslovlja. Otkud *Grlica* nasred Crne Gore, zemlje stiješnjene sa svakoje strane, u arhiepiskopskim, vladarskim i mladićkim rukama koji je za sebe govorio: *Ja sam vladar među varvarima, a varvarin među vladarima.*

Što je podstaklo Njegoša da u svojoj dvadesetdrugoj godini, kao vjerovatno najmlađi (arhi)episkop u pravoslavnoj vasaletini, pokrene – paralelno sa pisanjem svojih mladalačkih knjiga i preuzimanjem svojih teških vladarskih obaveza, i svoje borbe neprestane, svoje oslobodilačke i nacionalne nesanice – almanah/časopisnu knjigu sa tako pitoresknim imenom. Sa nježnolikim, idiličnim asocijacijama. Umjesto glasovitih struna, melodija grlice. Podsjećamo, grlica ili gugutka je jedna vrsta goluba, sivo-smeđe boje, crvenih očiju okruženih bijelim prstenovima, sa crveno obojenom ogrlicom i oko vrata, lako je pripitomljiva i slijeće bez straha na svaki dlan koji joj ponudi dobru namjeru. Očigledno, Njegoš je u ovoj neobičnoj, znakovitoj,

blagorodnoj ptici vidio jedan od simbola ljepote, lijepe pjesme i mira, nekog drugog svijeta, ne imajući pri tom nikakvih donkihotovskih primjesa o svojoj i sudbini svoga naroda. Ali imajući u vidu mladi naraštaj: ono *mlado žito savijaj klasove pređe roka došla ti je žnjetva*. No, imajući u vidu ogromnu, klasičnu, deficitarnost posvjete i kulture, Njegoš je časopis osmislio kako bi se pomoću njegovih sadržaja što prije dolazilo do osnovnog cilja. Napraviti, što prije, prvu poučiteljnu knjigu za veći broj ljudi. Nešto što bi bila svojevrсна čitanka šarolikog štiva. Dakle, ŠARENICA, koja će svoj sinonimni naziv dobiti po grlici, po ptici, koja je sa svojom ornamentikom, koloritnošću, smjernošću upravo bila jedna od prvih Njegoševih asocijacija u određivanju imena časopisu.

Niko od svih crnogorskih vladara iz dinastije Petrovića nije bio tako prepušten samom sebi, svom neiskustvu, teretnosti i vladarskim i duhovnim obavezama kao što je bio Njegoš. Svi su, čak i najrođeniji bili za njega, ali i protiv njega. Glavarske sujete i vlastoljublje u odnosu na mladog Njegoša bile su, iz raznih pobuda i raznih strategija, uperene na mladog vladiku Rada Tomova. Dvorske nesuglasice, odnosno, dvostrujne prestolonasljedničke pretenzije kod smjene vlasti u dinastiji Petrovića dostizale su u nekim situacijama dramatičan tok. To nije mimoišlo ni Njegoševo nasljedstvo. Tim prije, mladi Njegoš je bio zadešen sa svim što se svalilo na njega. Iako živi mučenik, bio je stoik kao Lovćen.

Kao da je sa *Grlicom* već na početku svoje vladavine htio označiti viziju svijeta za kojim je mikrokosmički čeznuo. Kao da se dao podsjetiti na Hegelovu teoriju – poslije Napoleonovog neslavnog pohoda na Evropu – o neophodnosti stvaranja vječitog svjetskog mira i dolaska, konačnog, kraja istorije. Možda je u ime toga i sam hranio grlice na svom dlanu i rado ih slušao pored prozora svoje manstirske sobe, odnosno, u manastirskoj bašti, čineći makar kratko bjekstvo od svakodnevnih leleka i tužbalica.

Umjesto odgovora na mnoga pitanja i mnoge Njegoševe tajne, izvjesno je sve više da se Njegoš može proučavati samo pomoću Njegoševog doba, pomoću njega u njemu, istraživanja njegovih ideja i na makro i na mikroplanu; njegovih sokolova u njemu i oko njega, ali i njegovih grlica koje su bile znak nekog drugog svijeta i potrebe za bjekstvom od krvavog stanja ljudske svijesti i svog i svakog doba; od užasa u kojem je živio i vladao. A živio je zajedno sa svojim precima i potomcima u ratničkom taboru, kako su mnogi nazivali Crnu Goru. I nije li možda u toj malenoj grlici čije je grlenice slušao, mladi i uvijek zamišljeni Njegoš vidio, u svom romantičarskom i realističkom sudaru, metaforu raskoročene Crne Goru. Nije li simbolika *Grlice* snoviđenje vladike Rada projektovano na svoju domovinu i svoj narod želeći njen izlazak iz „adskih sila koje put nje zijevaju“. Poetske refleksije grlice i njene simbolike kao da prepoznajemo mnogo kasnije u *Gorskom vijencu* – u *Snu Vuka Mandušića* – i, pogotovo, u pjesmi *Noć skuplja vijeka*. Nešto ranije i u pjesmama *Mladost* i *Ljetnje kupanje u Perčanju*.

Mladeži crnogorskoj

Njegoševe osame bile su velike kao i svih ljudi koji su iznad svog vremena. U tim crnogorskim i kosmičkim osamama, u čitalačkim i ratničkim pauzama, dugim šetnjama po pustom Cetinjskom polju, nalazio je, makar privremeno, bjekstvo od vječite crnogorske drame. Tada bi se budila nada o nekom mirnijem, oljuđenijem, milozvučnijem, slobodonosnijem vremenu. Vremenu u kojoj se neće Crnoj Gori tako bzo smrkavati kao što je svikla.

Nije li, upravo, u nekim od tih monologa, u susretu sa grličinim pojem, našao prvu svoju IZVIISKRU, onu s kojom je mislio nasloviti *Gorski vijenac*. Programski cilj ovog časopisa označen je Njegoševom jasnom napomenom uz prvi broj *Grlice*

de se kaže, kako smo već napomenuli, da je ovaj almanah bio posvećen mladeži crnogorskoj kao najvećoj nadi slobode svoga naroda. Eto, *Grličine*, izvorne misije, eto i razloga za njen naziv.

Grlica je bila bljesak u mladom Njegošu, u njegovoj, zemaljskim i nebeskim promislama, razdiranoj duši. Nije Njegoš u pustošnom Cetinju pokrenuo ovaj časopis da bi tamo objavljivao svoje rukopise, već je glavni razlog bio što je u izlaženju jednog ovakvog časopisa vidio brže kretanje svog naroda naprijed, njegovo oslobođenje u svakom pogledu. Žurio je ka prosvjetiteljstvu i oslobađanju ne samo od zavojevača već i od nepismenosti i vjekovnog zaostajanja svog naroda u evropskim tokovima. Časopis je koncipiran tako da čitaocu ponudi raznorodne tekstove: od literarnih, preko istorijskih, etnografskih, teoloških, geografsko-statističkih, te priloga stranih autora. Nije izostalo ni objavljivanje uputstava za mnoge oblasti svakodnevnog života. Ono što je posebno značajno jeste da je u *Grlici* objavljena, po prvi put, *Kratka istorija Crne Gore* koju je napisao Petar Prvi, odnosno, Sveti Petar Cetinjski. Takva hibridna struktura *Grlice* imala je svoju, uspješnu, čitalačku i publicističku misiju. Današnjom terminologijom rečeno, *Grlica* je bila publikacija magazinskog tipa. Časopis, odnosno, zbornici ovakve sadržine bili su, inače, aktuelni u Evropi s kraja 18. i početka 19. vijeka. Te iste godine kada je pokrenuta *Grlica* izašao je i prvi broj *Novina hrvatskih*, glasila Ilirskog pokreta čiji je urednik bio Ljudevit Gaj. Nešto ranije, 1826. godine izašao je, doduše, izvan granica tadašnje Srbije, časopis *Matica srpska*. Iako je prije pojave *Grlice*, imao samo jedno putovanje u Evropu, odnosno, Rusiju, Njegoš je u tom *prosvijštenom svijetu* razmišljao – kako je i sam pisao – kada će njegov jadni narod imati ono što drugi imaju. On je *Grlicu* pokrenuo, uprkos svim okolnostima, u trenutku koji se nije mogao odlagati: jer onaj ko odlaže knjigu, odlaže svoju budućnost.

Od Grlice do Arsa i Questa

Vladika Rade, iako tek nekoliko godina odmakao od punoljetstva, imao je veliku ne samo pjesničku već i državničku intuiciju, odnosno, evropski senzibilitet, u traženju korjenitih, renesansnih, rješenja za svoj crnogorski narod. Shvatio je da se mora počinjati od nulte tačke. Bez džeferdara se nije moglo, ali se nije smjelo zaboraviti ni na pero. Na knjigu, na luču i snagu znanja. U svojoj dvadesetoj godini (1833) kada je rukopoložen u Petrogradu za mitropolita i stavio bijelu kamilavku na glavu, kao poglavar Crnogorske autokefalne crkve, Njegoš je nabavio štampariju u kojoj će se, na Cetinju, štampati prve crnogorske knjige poslije skoro tri i po vijeka knjigopečatne bijele mrlje, odnosno, od nestanka štamparije Crnojevića. Bila je to kao i ona sa kraja petnaestog vijeka, takođe, sada druga crnogorska državna štamparije pod krovom Crnogorske mitropolije. Godinu dana kasnije (1834) Njegoš će otvoriti prvu svjetovnu osnovnu školu u crnogorskoj istoriji koja će biti izvan manastirske zgrade, odvojena od strogo teološkog obrazovanja. Učitelji neće biti svještenici već obrazovani ljudi koje je, zbog sudbine svog naroda, morao prizvati sa strane. Bili su to izvanjci. Tako se moralo počinjati sa opismenjavanjem crnogorske mladeži. Nažalost, izvanjci će – kao što je poznato – imati i svoju drugu, dalekosežnu, ne baš svijetlu stranu medalje jer će to označiti početak tuđemilskog preinačavanja Crne Gore i njene prošlosti. No, to je druga i danas aktuelna tema. Od prvih učitelja veljesrpstva, pa do današnjih skoro da se ništa nije ni promijenilo.

Zanimljivo je podsjetiti kakva je bila sudbina književne, časopisne periodike kasnije, poslije prestanka izlaženja *Grlice* do kraja devetnaestog vijeka. Ona će imati svoj povremeni i iznad svega uočljivo simbolični kontinuitet. Prvi nasljednik *Grlice*, biće, naime, književni časopis *Orlić* pokrenut za vrijeme

vladavine knjaza Nikole. Bilo je to 1865. godine a izlaženje ovog časopisa trajaće do 1870. Njegov nasljednik biće *Crnogorka*, književni list, koji će se pojaviti 1871, a pod istim imenom biće obnovljen 1884. i izlaziće jedanput neđeljno do kraja jula 1885. godine. Zanimljiva je, zapravo, sa hronološkog i etimološkog aspekta ta vertikalana nit, vertikalna rodoslovnost, u nazivu ova tri književna glasila. Krenulo je 1835. *Grlicom*, nastavilo sa *Orličem* i stiglo do *Crnogorke*. 1873. godine izašla je i prva crnogorska novina *Glas Crnogorca*. *Grlica* je, očigledno imala dobar uzlet i nagovještavala dobre vijesti tokom druge polovine devetnaestog vijeka za crnogorsku kulturu i istoriju.

Izdvajamo neke od časopisa koji su tokom dvadesetog vijeka nastavili tradiciju *Grlice*: *Luča*, *Crnogorski vjesnik*, *Zeta*, *Nova Zeta*, *Lovčenski odjek*, *Nova luča*, *Granit*, *Razvršje*, *Slobodna misao*, *Stvaranje*, *Susreti*, *Bibliografski vjesnik*, *Ovdje*, *Mostovi*, *Tokovi*, *Odzivi*, *Ars*, *Doklea*, *Plima plus* i *Quest* (časopis internacionalne koncepcije). *Grlica* je, svakako, imala svoj visok uzlet.